

DANIEL BOGEŠIĆ
PAZINSKI KOLEGIJ – KLASIČNA GIMNAZIJA, PAZIN
E-mail: daniel.bogesić@gmail.com

SANDRA SLOKOVIĆ
PAZINSKI KOLEGIJ – KLASIČNA GIMNAZIJA, PAZIN
E-mail: sandraslokovic@gmail.com

Stručni članak
323.285(5-15+6)^o20^o(091)
351.853(5-15+6)^o20^o(091)

Svjetska kulturna baština na meti terorista početkom 21. stoljeća

Tijekom prethodnih dvaju desetljeća svjetsku su javnost zgražale snimke namjerna uništavanja svjetske kulturne baštine u Afganistanu, na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi. U tome su se istakle terorističke organizacije Talibani, Al-Qaida i tzv. Islamska država. Međutim, ni jedan od tih napada nije službeno kvalificiran kao teroristički napad već je dvadesetak lokaliteta stavljeno na UNESCO-ov popis u opasnosti zbog rata i građanskih nemira. Iako je to potaknulo široku reakciju međunarodne zajednice, brojni su lokaliteti ipak postali svojevrsni taoci suprotnih interesa svjetskih velesila. Mnogo veći uspjesi postignuti su u obnovi nego u prevenciji pljačkanja i rušenja baštine.

Ključne riječi: UNESCO, Svjetska kulturna baština, uništavanje kulturne baštine, džihadizam, ISIL, Al-Qaida, Afganistan, Irak, Sirija, Turska, Libija, Mali, Jemen

Od ukupno više od tisuću lokaliteta na popisu UNESCO-ove svjetske baštine, tijekom prethodnih dvaju desetljeća na tzv. popisu u opasnosti našlo se trideset i šest spomenika kulture.¹⁸ Inače, taj se popis vodi od donošenja Konvencije o zaštiti svjetske baštine 1972. kako bi se ugroženim lokalitetima pružila stručna i financijska pomoć. Međutim iako terorizam predstavlja jednu od osamdeset i dvije vrste opasnosti, zbog njega su se na popisu do sada našla tek tri lokaliteta kulturne baštine, i to 1990-ih godina. Ove je godine, po prvi puta u povijesti, od terorizma službeno ugrožen i jedan lokalitet prirodne baštine – kompleks nacionalnih parkova W-Arly-Pendjari, na tromeđu Burkine Faso, Benina i Nigeru. Razlog su tome napadi terorističkih skupina povezanih s Al-Qaidom i tzv. Islamskom državom, poznatom po engleskoj kratici IS ili ISIL. Međutim s obzirom na to da su tijekom posljednjih dvadesetak godina svjetski mediji izvještavali o terorističkim napadima na baštinu, prikazujući originalne snimke koje su sami teroristi objavljivali na društvenim mre-

18 <http://whc.unesco.org/en/list/> (posjet 17.6.2021.)

žama,¹⁹ ovakav UNESCO-ov odnos prema tom problemu doista zbunjuje. Zato je bilo potrebno provesti mnogo širu analizu. Uglavnom, neovisno o statusu počinitelja, na meti oružanih skupina, tj. zbog ratne opasnosti, tijekom prethodnih dvaju desetljeća službeno se na popisu našlo devetnaest lokaliteta, i to svaki barem godinu dana.²⁰ Indikativno je da su se lokaliteti nalazili u arapskom, tj. islamskom svijetu: šest u Siriji, pet u Libiji, tri u Iraku, tri u Maliju, dva u Jemenu. U istom su se razdoblju, u opasnosti zbog građanskih nemira, našli već spomenuti lokaliteti u Jemenu i Maliju te dva lokaliteta u Afganistanu, jedan u Turskoj i jedan na Kosovu. Gotovo sve te zemlje imaju problema s paravojnim i terorističkim skupinama, napose s džihadistima, kako ih od 2015. naziva EUROPOL, a ranije se za njih rabio naziv vjerski nadahnuti teroristi, islamistički ekstremisti i fundamentalisti.²¹ Doduše, svi ti termini izazivaju kontroverzne reakcije. Na Konferenciji o borbi protiv terorizma održanoj u Beču 2015. predstavnici BiH predložili su korištenje termina „nasilni terorizam“ jer džihad izvorno označava duhovnu borbu („sveti boj“). Međutim ni sam pojam terorizma nije jednoznačan. U akademskoj zajednici postoji više od tri stotine sedamdeset njegovih definicija.²² Vijeće sigurnosti UN-a 2004. definiralo ga je kao „kriminalnu aktivnost usmjerenu protiv civila, počinjenu s namjerom uzrokovanja smrti ili teške tjelesne ozljede ili uzimanje talaca u svrhu izazivanja stanja terora u široj javnosti ili u grupi, zastrašujući stanovništvo ili natjeravajući vladu ili međunarodnu organizaciju da djeluje ili da se suzdrži od bilo kakvih aktivnosti.“²³ Što se pak tiče suvremenog džihadizma, iako postoje sličnosti s fundamentalističkim islamističkim pravicima poput vehabizma i selefizma, on ih sve odbacuje, prikazujući sebe kao jedini pravi put i zagovarajući nužnost rata u realizaciji svoje vizije islama. Iako su slične skupine djelovale već tijekom bliskoistočnih sukoba, prekretničkom se godinom smatra 1979., zbog islamske revolucije u šijitskom Iranu i međunarodnog odaziva džihadu protiv sovjetske intervenciji u Afganistanu. Mudžahedini („borci za sveti rat“) su uspjeli istjerati Sovjete i srušiti prosovjetsku vlast. Kaos su 1996. iskoristili Talibani („studenti“) uspostavivši režim koji će provoditi radikalnu kulturnu revoluciju, namećući šerijatski zakon i zatirući vrednote ostalih vjera i civilizacija. Iako su se i ranije javljale panislamističke težnje, prekretničku ulogu u globalnom umrežavanju odigrala je Al-Qaida („Čvrsti temelj“), čije su prve borbene skupine nastale krajem 80-ih u Afganistanu, upravo uz potporu Talibana. Al-Qaida je 1997. objavila globalni džihad SAD-u, a na samom je prelasku u novi milenij izvela dosad najveći teroristički napad u povijesti, onaj od 11. rujna 2001. Nakon toga je SAD-a okupio međunarodnu koaliciju te neovisno od UN-a krenuo u Rat protiv terorizma, najprije protiv talibanskog režima u Afganistanu, optužujući ga da skriva vodstvo Al-Qaide.

19 <https://www.youtube.com/watch?v=JmrPxy-K7W4> (posjet 17.6.2021.)

20 <http://whc.unesco.org/en/soc> (posjet 17.6.2021.)

21 papers/docs/ran_factbook_islamist_extremism_december_2019_hr.pdf (posjet 20.6.2021.)

22 https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Doktorski_rad_Danijela_Lucic.pdf (posjet 3.7.2021.)

23 <https://cpi.gov.hr/UserDocsImages/konferencije/IDVPS/VII/zbornik/MUP%20zbornik%20radova%207%20-%203%20Borovec.pdf> (posjet 3.7.2021.)

Neposredno prije toga, na meti Talibana su se našla dva ogromna Budina kipa iz 6. stoljeća, uklesana u živu stijenu na sjeveroistoku Afganistana. Bile su to najveće statue uspravnog Bude na svijetu. Talibani su tijekom ožujka 2001. raznovrsnim oružjem razarali kipove, iako su manjem kipu već 1998. uništili lice, unatoč protestima iz cijelog svijeta. S obzirom da u Afganistanu više ne žive budisti, možda bi se takvo izivljavanje moglo tumačiti kao privlačenje pozornosti ili „brisanje povijesti.“ Iako su snage međunarodne koalicije uspjele svrgnuti Talibane tijekom jeseni 2001., oni su podigli ustanak početkom 2003.²⁴ U međuvremenu je 2002. na UNESCO-ov popis svjetske baštine (i popis u opasnosti) uvršten i prvi afganistanski lokalitet: arheološko nalazište kod grada Jama s osebujnom minaretom iz 12. stoljeća, a koji je svojom inovativnošću u dekoracijama utjecao na arhitekturu indijskog potkontinenta. Ostaci iz Bamiyana na popis su uvršteni tek iduće godine. Naime, prema UNESCO-vu protokolu uvrštavanje lokaliteta pokreće međunarodno priznata vlada. Međutim, tek što su 2014. međunarodne snage u dogovoru s novom prozapadnom vladom proglasile kraj operacije, izbio je još žestiji talibanski džihad. Priključila mu se i novoosnovana podružnica ISIL-a, proglašivši u Afganistanu tzv. Provinciju Islamske države Khorasan. Tek je 2020. postignut kontroverzni sporazum između SAD-a i Talibana, prema kojem je SAD-a najavio povlačenje, a Talibani su se odrekli ISIL-a i Al-Qaide. Proces povlačenja se tijekom kolovoza 2021. pretvorio u humanitarnu krizu, koju su pojačali i teroristički napadi ISIL-a. Uglavnom, sada kada su Talibani ponovo ovladali Afganistanom, postavlja se pitanje hoće li uništenu baštinu obnavljati upravo oni koji su je tako revno rušili!

Druga zemlja u kojoj se baština našla na meti je Irak, protiv kojeg je 2003. pokrenuta međunarodna protuteroristička ofenziva, pod optužbom da surađuje s Al-Qaidom i posjeduje oružje za masovno uništenje. Iako je Sadamov režim brzo svrgnut, nova se prozapadna vlast nije snašla pa je 2004. izbio ustanak. Situacija se dodatno zakomplicirala zbog građanskog rata između šijitskih (Mahdijeva vojska) i sunitiskih militantata (podružnica Al-Qaide, tzv. Ansar Al-Sunne i Mudžahedinska šura, kojima se pridružio i ISIL). Međunarodnu koaliciju na sjeveru Iraka podržali su kurdski borci Pešmerga, koji su 2008. izborili autonomiju Kurdistana. Što se tiče UNESCO-ove baštine u Iraku, na popis lokaliteta u opasnosti došli su 2003. arheološki ostatci Ašura, kojima je najprije zaprijetila opasnost od izgradnje umjetnog jezera na Tigrisu, a uskoro i od rata. Nakon pobjede prozapadnih iračkih snaga, na UNESCO-ov je popis 2007. uvrštena Samarra, također na Tigrisu, i stavljena na popis u opasnosti. U toj drevnoj abasidskoj prijestolnici ističe se Velika džamija sa spiralnim minaretom – znamenitom arhitektonskom inovacijom tog razdoblja. Iako većinski nastanjenja sunitima, Samarra je važno hodočasničko mjesto za šijite, nadasve zbog mauzoleja Al-Mahdija, posljednjeg imama čiji spasiteljski povratak oni iščekuju, a građanski rat je naštetio i njihovoj baštini. Nažalost, nakon isteka savezničke mirovne misije 2011. stanje se zakompliciralo. Naime, iz Tunisa se 2010. po čitavom arapskom svijetu prelio val proturežimskih prosvjeda – tzv. „Arapsko proljeće“. Kaotičnu situaciju u

24 <https://www.cfr.org/background/taliban-afghanistan> (posjet 21.8.2021.)

Iraku iskoristio je ISIL, organizacija koja je osnovana pod drugim imenom već 1999., a od 2004. do 2006. surađivala s Al-Qaidom. Nakon raskola, prozvala se Islamskom državom Iraka i utaborila se na sjeverozapadu države. Od 2013. proširila se na susjednu sirijsku pustinju te promijenila ime u Islamska država Iraka i Levanta (engleski ISIL, arapski DAESH). Godine 2014. pojednostavila je ime u Islamska država pretendirajući na uspostavu svjetskog kalifata, što su podržale podružnice u Libiji, Jemenu, Afganistanu, Pakistanu, Nigeriji, na Sjevernom Kavkazu, na Sinaju, u dijelu Saudijske Arabije, Alžira, u Somaliji, Mozambiku, Bangladešu i na Filipinima. Osim terorističkih napada, to će pokrenuti i veliko ideološki motivirano uništavanje baštine na okupiranim područjima.²⁵ Već se iduće godine na meti ISIL-a našla citadela u Ašuru, a na društvenim mrežama objavljena je videosnimka rušenja arheološkog nalazišta u obližnjoj Hatri – dotad najbolje očuvanom partskom nalazištu. Osim toga, objavljuju se snimke uništavanja i ostale kulturne baštine.²⁶ Nakon pada Mosula 2014. devastiran je tamošnji muzej i ostatci obližnje Ninive. U Nimrudu su buldožeri oštetili zigurat i palaču Asurbanipala II. Godine 2015. oštećeno je nalazište u Dur-Šarukin Khorsbadu – drevnoj prijestolnici Sargona II. Pod optužbom da potiču idolopoklonstvo uništavane su drevne džamije i mauzoleji ranoislamskih vođa, kao i arheološki lokaliteti, crkve, muzeji i knjižnice. Ustrojeno je čak i nazoviministarstvo za koordiniranje pljačke antikviteta. Osobito je tragična sudbina zadesila pripadnike i baštinu asirske i kaldejske Crkve, te religijske skupine Jazida. Unatoč razaranjima, a zahvaljujući dokumentaciji, velik je broj lokaliteta obnovljen.

Zbog izbijanja građanskog rata stradanje baštine događalo se i u Siriji. Naime prosvjedi potaknuti Arapskim proljećem prerasli su 2011. u rat između oporbene novoosnovane Sirijske slobodne vojske i Asadova režima. Zaraćenim su stranama podršku pružile i svjetske velesile pa je tako Sirija postala poligon za globalno odmjeravanje snaga. U takvu kontekstu najtragičnija je sudbina zadesila grad Alep, čija se citadela nalazi pod zaštitom UNESCO-a. Alep je 2012. došao pod kontrolu Sirijske slobodne vojske, i lokalne kurdske paravojske, kojima su od 2013. podršku pružali SAD i zapadni saveznici. Međutim pobuni protiv režima priključio se i ogranak Al-Qaide, tzv. Al-Nusra ili Fronta obrane naroda Lavanta. UNESCO je zbog eskalacije sukoba na listu u opasnosti 2013. stavio Alep i svih ostalih pet sirijskih mjesta svjetske baštine. Međutim Alep je zadesila četverogodišnja opsada Asadove vojske, koja ga je uz pomoć libanonskog Hezbollaha, šijitskih paravojski, ali i ruske avijacije, gotovo sraznila sa zemljom, opravdavajući to borbom protiv terorista. Podrška šijita i Irana može se tumačiti činjenicom da pristaše Asadova režima pripadaju njima bliskoj sekti Alavita. Što se pak tiče kulturne baštine Alepa, stradala je njegova citadela, s najdužom natkrivenom tržnicom na svijetu, velikom omejdskom džamijom i minaretom – najznačajnijim sirijskim srednjovjekovnim spomenikom. Mogli bismo reći da se upravo na primjeru alepske tragedije očituje sva politička relativnost sintagme „baština na

25 https://musedata.com/descargas/Isis_Against_World_Heritage.pdf (posjet 20.7.2021.)

26 <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (posjet 20.7.2021.)

meti terorista, “ ali i nemoć UN-a i UNESCO-a, osobito kad se u situaciju pristrano upletu pojedine velesile. Naime humanitarna katastrofa u Alepu dogodila se i zbog toga što je 2014. Rusija uložila veto na rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a o pružanju humanitarne pomoći.²⁷ Međutim uništavanje baštine poprimilo je zabrinjavajuće dimenzije nakon što je 2013. ISIL proširio svoju vlast na istočnu Siriju. Iskoristivši zauzetost Asadovih i oporbenih snaga u bitci za Alep, ISIL je 2015. osvojio Palmiru i njezin arheološki lokalitet zaštićen od UNESCO-a. Ošteti je antičke hramove i eksponate u arheološkom muzeju. Kontroverzne reakcije u svjetskoj javnosti izazvali su događaji iz 2016., kad je ruska avijacija bombardirala grad Palmiru,²⁸ kako bi ga zauzela Asadova vojska, ali ona ga je ponovno prepustila ISIL-u. I dok se Asad opravdavao zauzetošću oko oslobađanja Alepa, optužujući SAD za jačanje ISIL-a, u nekim se zapadnim medijima pojavila teza da je pad Palmire poslužio za skretanje pozornosti sa razaranja Alepa. Unatoč tome, ISIL-ovo će divljanje potaknuti privremeno taktičko ujedinjenje svih nazočnih međunarodnih snaga te pokretanje ofenzive kojom je 2017. uništena ISIL-ova paradržava u Iraku, a 2019. u Siriji. Unatoč tome, građanski rat se nastavio, a to se odrazilo i na sigurnost preostale UNESCO-ve baštine u Siriji. S obzirom da su se borbe odvijale većinom u predgrađima, djelomično je oštećena starogradska jezgra Damaska. Manja oštećenja pretrpjele su križarske utvrde na zapadu Sirije: Crac des Chevaliers (Qal’at al-Hisn) i Saladinova utvrda (Qal’at Salah El-Din). U opasnosti je bila i Bosra, drevno središte rimske provincije Arabije Petre. Uglavnom, početkom 2020. konačno je potpisano primirje, a najvećim dijelom Sirije ovladale su Asadove snage. Sjeveroistokom su uz podršku SAD-a ovladale kurdske snage, a sjeverozapadom pro-turske paravojske. Posljednje uporište pobunjenika, predvođenih Al-Nusrom, ostao je Idlib, na krajnjem sjeverozapadu. Upravo se nedaleko toga područja nalazi i UNESCO-v lokalitet „Mrtvi gradovi Sirije“, tj. 40-ak napuštenih rimskih naselja, koji nisu pretrpjeli oštećenja. Unatoč kritikama oporbe i UN-a, u svibnju 2021. su provedeni predsjednički izbori na kojima je ponovo pobijedio Asad. Po svemu sudeći, čini se da će pitanje odgovornosti za oštećenja koja su nanijeli Asadova vojska i njezini saveznici vjerojatno ostati bez odgovora.

Usput spomenimo da je rat u Iraku i Siriji reaktivirao još jedno krizno žarište – jugoistok Turske nastanjen Kurdima. Turska je vojska tijekom drugog desetljeća novog milenija više puta bombardirala uporišta pobunjenika, a za to je iskoristila i međunarodnu ofenzivu protiv ISIL-a. Zbog toga je na popisu u opasnosti nekoliko godina bio grad Diyarbakir,²⁹ najmnogoljudniji kurdski grad u Turskoj, poznat po dugim zidinama iz rimskog razdoblja i obližnjem kulturnom krajoliku vrtova Hevsel. Međutim odnos Turske prema navedenoj baštini, kao i blaga reakcija UNESCO-a, još uvijek su predmet rasprave.³⁰

27 <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/priorities/sirija/20161209STO55335/bitka-za-aleppo-zastupnici-za-brz-prekid-vatre> (posjet 22.7.2021.)

28 <https://www.dw.com/hr/alep-i-palmira-%C5%A1tete-rusiji/a-36759909> (posjet 22.7.2021.)

29 <https://whc.unesco.org/en/soc/3634> (posjet 25.7.2021.)

30 <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-kurds-idUSKCN0ZU0P0> (posjet 25.7.2021.)

Navedeni sukobi u regiji, kao i eskalacija džihadističkog terorizma, predstavljaju trajnu prijetnju i UNESCO-ovoj baštini Libanona, a nadalje Izraela. Naime unatoč žestokim sukobima šijitskih i sunitskih militantata Izrael im je i dalje zajednička meta. Zanimljivo je da se, unatoč polustoljetnoj povijesti obilježenoj ratovima i terorizmom, izraelski lokaliteti nikada nisu formalno našli u opasnosti zbog rata, građanskih nemira ili terorizma, ali jesu zbog brojnih drugih razloga, od kojih je posebno indikativna tzv. opasnost zbog nedovoljne socijalne kohezije. U Libanonu je bio ugrožen stari Tir, cedrovi i samostani u dolini Kadiša. Stari Jeruzalem ima definitivno najdulji staž na UNESCO-ovu popisu u opasnosti, a odnedavno i kulturni krajolik južno od grada. Na popisu je grad Hebron, a kratkotrajno je bila i bazilika rođenja Isusova i hodočasničke staze u Betlehemu. Međutim upravo su nesuglasice oko procedure uvrštavanja tih lokaliteta na listu UNESCO-a isprovocirale Izrael i SAD da 2019. napuste UNESCO, optužujući ga da preferira Palestince jer je te lokalitete popisao kao palestinske.³¹ Dakako da takav razvoj situacije ne ulijeva previše nade u mirniju budućnost.

Potaknuti tzv. Arapskim proljećem, odnosno građanskim nemirima u Egiptu i Tunisu, u Libiji su 2011. također izbili prosvjedi koji su prerasli u revoluciju. Iako je nakon intervencije UN-a i zapadnih sila došlo do svrgavanja Gadafijeva režima, prozapadna se vlada nije snašla pa je zemlja od 2014. do 2020. potonula u građanski rat. Sjeveroistok Libije, tj. Cirenaiku, zadržale su snage odane parlamentu, sjeverozapadom, tj. Tripolitanijom, ovladale su snage koalicijske vlade (sklone islamistima), a jugom Tuarezi. Kaos su iskoristili džihadisti, najprije Al-Qaidina podružnica Ansar al-Šarija, pa još više ISIL, koji je 2017. ovladao središnjim dijelom libijske obale. Upravo to potaknut će udruženu akciju svih zaraćenih snaga, koje su uz podršku Zapada 2019. porazile ISIL i okončale građanski rat. U tom se razdoblju na popisu u opasnosti našlo svih pet libijskih UNESCO-ovih mjesta. ISIL i lokalne bande pljačkale su tri rimska arheološka nalazišta: Cirenu, Leptis Magnu i Sabratu. Cirena je bila jedno od najvećih intelektualnih središta klasičnog svijeta. Leptis Magna bila je važna luka i rodno mjesto cara Septimija Severa. Sabrata je poznata po ostacima veličanstvenog kazališta. Sva su tri grada stradala tijekom potresa u 4. st. U oazi, na granici s Alžirom i Tunisom, nalazi se drevni grad Ghadameš koji je zbog specifične tradicionalne arhitekture prilagođene životu u Sahari poznat kao „Biser pustinje.“ Uz granicu s Alžirom, ali mnogo južnije, nalazi se i špilja Tadrart Acacus, ukrašena tisućama slikarija nastalih u razdoblju 12 000 – 200 g. pr. Kr., koje svjedoče o promjenama klime i načina života. Godine 2014. dogodio se prvi vandalski grafit po slikarijama jer tuda prolazi migrantska ruta.

Znatnije uništavanje baštine dogodilo se u obližnjoj državi Mali, u kojoj nema mira već pola stoljeća. Nakon bezuspješna pokušaja tuareških militantata da 1990. oružjem odcijepi sjever zemlje, novi je ustanak izbio 2006. Ustanike je 2012. ohrabrilo Arapsko proljeće pa su proglasili neovisnost sjevernog Malija, pod nazivom

31 <https://en.unesco.org/news/declaration-unesco-director-general-audrey-azoulay-withdrawal-israel-organization> (posjet 26.7.2021.)

Azavad. Kaos su iskoristili džihadisti, osobito ogranak Al-Qaide u Magrebu, tzv. Ansar Al-Dine, te Pokret za jedinstvo i džihad u zapadnoj Africi, osvajajući teritorij namećući šerijat i provodeći kulturocid. ISIL-ovci su na granici Malija, Burkine Faso i Nigera proglasili Provinciju Islamske države Velika Sahara. Sve to je potaknulo bivšeg kolonijalnog gospodara – Francusku – da uz podršku UN-a intervenira 2013. Međutim situacija se nije smirila. Nesređene prilike rezultirale su državnim udarom 2019., pa opet 2020., a velike se nade polažu u najavlvenu demokratizaciju tijekom 2022. Što se tiče stradanja UNESCO-ove baštine, grad Timbuktu bio je na listi u opasnosti još od ustanka 1990. Timbuktu je tijekom 15. i 16. stoljeća bio jedno od najstarijih sveučilišta na svijetu, prepoznatljivo po svojoj osebujnoj tradicionalnoj arhitekturi u kojoj se koriste čerpići, blato i grede. Međutim najgore se razaranja dogodilo 2012. kad su pripadnici Ansar Al-Dine uništili deset islamskih sufijskih (ili derviških) mauzoleja. Međunarodni je kazneni sud 2016. osudio Ahmada Al-Mahdija na devet godina zatvora i plaćanje odštete od 2,7 milijuna eura.³² Prvi je put u povijesti takvo zlodjelo okvalificirano kao ratni zločin. Iz istih se razloga u opasnosti našao i Askijev mauzolej u gradu Gao, a na popisu se od 2016. nalaze i tradicionalna naselja kod grada Djenné te kulturni krajolik uklesan u stijene podno litice Bandiagara.

Slično kao u Maliju, i u Jemenu je čitava druga polovica 20. st. obilježena građanskim ratovima, a od 2015. traje vjerojatno onaj najžešći. Zbog nazočnosti terorističkih skupina u rat se uključio SAD sa saveznicima, osobito Saudijskom Arabijom, ali rat se pretvorio u jednu od najvećih humanitarnih kriza. Al-Qaidu u ISIL smatra se odgovornima za uništenje tridesetak vjerskih objekata i nekoliko arheoloških lokaliteta. Uglavnom se radi o džamijama šijitske manjinske skupine Huti, kojoj pomoć pruža Iran, a koju je SAD za vrijeme Trumpove administracije smatrao terorističkom organizacijom. Islamska organizacija za odgoj, znanost i kulturu optužila je hutske militante da su iz knjižnice u Zabidu ukrali vrijedne srednjovjekovne dokumente. Inače, grad Zabid na UNESCO-ovu popisu u opasnosti nalazi se još od 1996., ali nikad formalno zbog rata ili terorizma. Kao jedan od najstarijih gradova u Jemenu svoj je vrhunac doživio od 13. do 15. stoljeća kao prijestolnica i sveučilišni centar. Na popis su 2017. stavljene i stari grad Sana i stari grad Shibam. Njihova su najveća znamenitost najstariji očuvani neboderi na svijetu, koji potječu iz razdoblja od 11. do 16. stoljeća. U svakom ih ima više od 500-tinjak, a izgrađeni su od glinenih opeka i drvenih greda. Neki imaju čak jedanaest katova. Shibam je zbog toga dobio nadimak „pustinjski Manhattan.“ Inače, nacionalni je muzej u Sani zatvoren, a velik je dio eksponata skriven u tajnim skladištima. Posebnu kontroverzu izaziva činjenica da je 2015. tijekom zračnog napada saudijskih snaga na hutske militante uništen muzej u gradu Damaru. Prema podatcima jemenskog Ureda za zaštitu spomenika, do ožujka 2019. u sličnim je zračnim napadima uništeno šezdeset i šest arheoloških nalazišta.³³

32 <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/al-mahdiEng.pdf> (posjet 18.6.2021.)

33 <https://www.dw.com/bs/kulturna-ba%C5%A1tina-u-jemenu-pred-uni%C5%A1tenjem/a-47889792>(posjet 19.8.2021.)

Primjeri iz Jemena također potiču pitanje: kada se napad na baštinu može smatrati terorističkim činom, a kada ne? U kojim se slučajevima one koji uništavaju kulturnu baštinu može smatrati teroristima, a u kojima ne? Međutim, neovisno o tome radi li se o formalno priznatim terorističkim skupinama ili ne, o nekakvim neregularnim, ili čak i regularnim postrojbama, neosporiva je činjenica da se svjetska kulturna baština i u trećem mileniju našla na meti.

U nastavku slijedi primjer didaktičko-metodičkog oblikovanja prikazane teme. Nastavna jedinica realizirana je u obliku integrirana nastavnog dvosata iz Povijesti i Geografije s učenicima 4. razreda gimnazije (jezične i klasične). Zbog nepovoljne epidemiološke situacije nastava je realizirana virtualno, na platformi *MS Teams*, videopozivom, dopisivanjem u kanalu i na *chatu*. Izbor sadržaja, razrada ishoda i nastavnih aktivnosti bili su utemeljeni na predmetnom kurikulumu. Razrada ishoda povezana je s predmetnim ishodima na razini kurikuluma, na razini aktivnosti i odgojno-obrazovnih postignuća međupredmetnih tema, a ishodi su nastavne jedinice: a) objasniti ciljeve terorista i džihadista na temelju izvornih tekstova; b) identificirati geografski razmještaj i identificirati obilježja svjetske kulturne baštine u Afganistanu, na Bliskom istoku, u sjevernoj Africi, koristeći podatke s UNESCO-ova popisa baštine u opasnosti; c) analizirati uzroke i posljedice terorističkih napada na navedenom prostoru; d) ocijeniti ulogu institucija u očuvanju kulturne baštine i važnost kulturne baštine za čovječanstvo; e) vlastiti stav o terorizmu i terorističkim napadima na baštinu utemeljiti na uvjerljivim argumentima. Uvodni dio započinje motivacijskim gledanjem jednog mrežnog videouratka o svjetskoj kulturnoj baštini.³⁴ Učenici bilježe svoje asocijacije, a potom ih izriču (ili pišu u *chat-u*), kako bi ih nastavnik objedinio u aplikaciji *Wordwall*. Zatim uz korištenje Proleksis enciklopedije³⁵ individualno odgovaraju na pitanja: Što je kulturna baština? Koje se organizacije bave očuvanjem kulturne baštine i djeluju u sklopu toga? Kada je sastavljen prvi popis svjetske kulturne i prirodne baštine – zaštićene i ugrožene? Nakon provjere točnosti odgovora gledaju videouradak³⁶ s izvornim snimkama terorističkog uništavanja kulturne baštine. Slijedi kraća rasprava: Što prikazuje videouradak? Koje osjećaje u vama pobuđuje? Koji bi mogli biti uzroci uništavanja baštine? Zašto su teroristi to snimali i objavljivali na društvenim mrežama? Nakon toga nudi im se poveznica na stručni članak koji tematizira činjenicu da kulturocid još uvijek nije službeno definiran termin³⁷ te im se nudi prilika da iznesu svoj osobni stav. Slijedi sažeto nastavnikovo izlaganje o stradanju svjetske kulturne baštine početkom 21. stoljeća. U drugom dijelu dvosata učenici rade u (virtualnim) skupinama. Prva skupina na temelju stručne literature³⁸ istražuje definicije terorizma i džihadizma, ciljeve takvih organizacija,

34 <https://www.youtube.com/watch?v=RUSkb7K74Tg> (posjet 1.6.2021.)

35 <https://proleksis.lzmk.hr/143472/> (posjet 1.6.2021.)

36 <https://www.youtube.com/watch?v=9qtICrgZM7o> (posjet 1.6.2021.)

37 Marko Sjekavica, „Sustavno uništavanje baštine: prema pojmu kulturocida/heritocida“, *Informatica museologica*, 43/1-4 (2012): 71. <https://hrcak.srce.hr/134127> (posjet 1.6.2021.)

38 <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/security/20180703STO07127/terorizam-u-cu-u-od-2015> (posjet 1.6.2021.); <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60997> (1.6.2021.);

strukturu članstva, obilježja njihovih napada te dobivene podatke prikazuje tablično, koristeći digitalni alat po želji (npr. *Worldwall*). Druga skupina na temelju službenih podataka UNESCO-a³⁹ istražuje povijesni i kulturni značaj lokaliteta koji se nalaze na popisu svjetske kulturne baštine u opasnosti na prostoru Bliskog istoka, sjeverne Afrike i Afganistana. Učenici datiraju upis pojedinih lokaliteta na popis u opasnosti i službene uzroke upisa, ali uspoređuju ih s podacima koje je u svom izlaganju iznio nastavnik i pokušavaju ih smjestiti u širi kontekst. Rezultate rada prikazuju u obliku plakata, prezentacije (npr. digitalni alat *Canva*, *Piktochart*). Treća skupina prikazuje najčešće uzroke terorističkih napada na kulturnu baštinu na prostoru Bliskog istoka, sjeverne Afrike i Afganistana, u obliku mentalne mape (npr. u alatu *MindMeister*, *Popplet*, *Coggle*), na temelju stručne literature i izvora.⁴⁰ Četvrta skupina istražuje nastojanja oko očuvanja kulturne baštine tijekom povijesti i prikazuje ih u sažetu obliku u digitalnom alatu po želji (npr. *Google Docs Presentation*), na temelju ponuđenih službenih izvora.⁴¹ U završnom dijelu sata svaka skupina prezentira svoj uradak. Za domaću zadaću učenici pišu kraći esej (100 – 150 riječi) o problematici terorističkih napada na baštinu s naglaskom na potencijalna rješenja problema. Na idućem satu provode vršnjačko vrednovanje svojih uradaka.

Literatura:

Sjekavica, Marko. „Sustavno uništavanje baštine: prema pojmu kulturocida/heritocida“, *Informatica museologica*, 43/1-4 (2012): 57-75. <https://hrcak.srce.hr/134127> (posjet 1.6.2021.)

<https://whc.unesco.org/en/list/> (posjet 1.6.2021.)

<https://cpi.gov.hr/UserDocsImages/konferencije/IDVPS/VII/zbornik/MUP%20zbornik%20radova%207%20-%203%20Borovec.pdf> (posjet 3.7.2021.)

<https://en.unesco.org/news/cultural-heritage-objects-stake-armed-conflicts> (posjet 1.6.2021.)

<https://en.unesco.org/news/declaration-unesco-director-general-audrey-azoulay-withdrawal-israel-organization> (posjet 26.7.2021.)

<https://hrcak.srce.hr/109161> (posjet 1.6.2021.)

<https://laricerca.loescher.it/terrorismo-e-beni-culturali-1-comunicare-il-terrore/> (posjet 1.6.2021.)

https://museodata.com/descargas/Isis_Against_World_Heritage.pdf (posjet 20.7.2021.)

<https://proleksis.lzmk.hr/143472/> (posjet 1.6.2021.)

<https://whc.unesco.org/en/danger/> (posjet 1.6.2021.)

<https://whc.unesco.org/en/soc/3634> (posjet 25.7.2021.)

<https://www.cfr.org/background/taliban-afghanistan> (posjet 21.8.2021.)

<https://www.dw.com/hr/alep-i-palmira-%C5%A1tete-rusiji/a-36759909> (posjet 22.7.2021.)

<https://hrcak.srce.hr/109161> (posjet 1.6.2021.)

39 <https://whc.unesco.org/en/danger/> (posjet 1.6.2021.)

40 <https://laricerca.loescher.it/terrorismo-e-beni-culturali-1-comunicare-il-terrore/> (posjet 1.6.2021.); <https://en.unesco.org/news/cultural-heritage-objects-stake-armed-conflicts> (posjet 1.6.2021.)

41 <https://en.unesco.org/courier/2017/nian-di-3qi/historic-resolution-protect-cultural-heritage> (posjet 1.6.2021.)

- <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60997> (posjet 1.6.2021.)
- <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/priorities/sirija/20161209STO55335/bitka-za-aleppo-zastupnici-za-brz-prekid-vatre> (posjet 22.7.2021.)
- <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/security/20180703STO07127/terorizam-u-eu-u-od-2015> (posjet 1.6.2021.)
- https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Doktorski_rad_Danijela_Lucic.pdf (posjet 3.7.2021.)
- <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/al-mahdiEng.pdf> (posjet 18.6.2021.)
- <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-kurds-idUSKCN0ZU0P0> (posjet 25.7.2021.)
- <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (posjet 20.7.2021.)
- <https://www.youtube.com/watch?v=9qtICrgZM7o> (posjet 1.6.2021.)
- <https://www.youtube.com/watch?v=JmrPxy-K7W4> (posjet 17.6.2021.)
- <https://www.youtube.com/watch?v=RUSkb7K74Tg> (posjet 1.6.2021.)

SUMMARY

WORLD CULTURAL HERITAGE TARGETED BY TERRORISTS AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Although UNESCO did not put a single site of world cultural heritage on the List of World Heritage in Danger in the first decade, they have still been direct or collateral targets in armed conflicts in which terrorist organizations took part as well. The greatest damage to the world's cultural heritage was deliberately caused by members of ISIL, Al-Qaeda and the Taliban, but also indirectly by some regular armies. The most threatened were twenty localities in Afghanistan, Iraq, Syria, Libya, Mali and Yemen. Looted goods were used to finance terrorism, and their destruction had the function of attracting attention, propagandistic intimidation, but also radical "erasing of history" in order to establish a new identity. Nevertheless, for the first time in history, such crimes were met with a more favourable reaction from the international community, with much more success in terms of repairing damage and preventing smuggling, but with much less success in preventing the destruction of heritage.

The topic was covered in an integrated two-hour lesson of history and geography with 4th grade students, in a virtual environment and using a variety of digital tools. In the introductory part of the lesson, they were introduced to the concept of the world cultural heritage and its suffering in terrorist and armed conflicts. After that, they students worked in groups researching different segments of the issue. In the end, they presented their findings. For homework, they were given a task to write a short essay, which they evaluated in the next lesson through peer assessment.

Key words: UNESCO, world cultural heritage, destruction of cultural heritage, jihadism, ISIL, Al-Qaida, Afghanistan, Iraq, Syria, Turkey, Libya, Mali, Yemen